

Capella Silentium 5

születésnap koncert a Wesselényi utcai Baptista Imaházban,
2014. december 13-án, 18 órakor.

Műsor

THOMAS TALLIS: VIDETE MIRACULUM

CLAUDIO MONTEVERDI: IO MI SON GIOVINETTA

JOHANNES BRAHMS: DARTHULAS GRABESGESANG

OLIVIER MESSIAEN: 4. TÉTEL A CINQ RECHANTS SOROZATBÓL

JACQUET DA MANTOVA: DUM VASTOS ADRIAE FLUCTUS

GIOVANNI GABRIELI: EXAUDI DEUS

* * *

JOSQUIN: PATER NOSTER – AVE MARIA

LUCA MARENZIO: SOLO E PENSOSO

JOHANNES BRAHMS: MIR LÄCHELT KEIN FRÜHLING

THOMAS TALLIS: O SACRUM CONVIVIVUM

JOHANNES BRAHMS: DEM DUNKELN SCHOß DER HEIL'GEN ERDE

VENDÉGEINK:

DUKAY BARNABÁS ZENESZERZŐ,

valamint

A CAPELLA SILENTIUM EGYKORI TAGJAI

A koncert után köszönettel fogadjuk az énekegyüttes működésére fordítandó
adományait a kijáratnál elhelyezett kosarakban.

THOMAS TALLIS: VIDETE MIRACULUM

Thomas Tallis (1505 k. – 1585) az angol reneszánsz zene egyik legnagyobb mestere. A királyi udvar zeneszerzőjeként és orgonistájaként negyvenöt éven keresztül szolgált VIII. Henriket és utódait, VI. Edwardot, I. Mária királynőt és I. Erzsébetet. Az uralkodói igényeket kielégítendő hol angol nyelvű, hol latin nyelvű műveket komponált az istentiszteletekre. A Videte miraculum kezdetű motetta responzórium, vagyis válaszként hangzik el a zsolozsma olvasmányaira; szerkezete egyes részek visszatérésén alapul: a három részből álló főszakasz után verzus következik (gregorián ének), majd a főrészt második szakasza tér vissza, ezt ismét gregorián ének követi (a doxológia, azaz dicsőségmondás), végül a főrészt harmadik szakasza zárja a kompozíciót. Tallis a gregorián responzórium közösen éneklendő részét dolgozta fel többszólamú módon, a hagyományosan egyedül (solo) éneklendő szakaszokat nem; a szokásoknak megfelelően a művet gregorián intonáció nyitja. A responzórium Gyertyyaszentelő Boldogasszony (hagyományos angol elnevezéssel: Candlemas) ünnepének első vesperására íródott, annak a napnak az emlékére, amikor Jézust negyven nappal születése után Mária bemutatta a templomban.

Videte miraculum matris Domini:
conceptit virgo virilis ignara consortii.
Stans onerata nobili onere Maria:
et matrem se laetam cognoscit quae se nescit
uxorem.
Haec speciosum forma prae filius hominum
castis conceptit visceribus, et benedicta
in aeternum Deum nobis protulit et hominem.
Stans onerata...
Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto.
Et matrem...

Nézzétek Isten Anyjának csodáját:
Szűzként fogant gyermeket, a férfi-nászt nem
ismerve; Nemes súlytól terhesen áll Mária:
Boldog anyaként néz magára, bár tudja, hogy
nem hitves;
Ez a szépséges ember alakú fiú tiszta méhében
fogant és az áldott asszony Isten örök
dicsőségére szült nekünk Gyermeket.
Nemes súlytól terhesen...
Dicsőség az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek.
Boldog anyaként...

(Szilágyi Andrea fordítása)

CLAUDIO MONTEVERDI: IO MI SON GIOVINETTA

Boccaccio Decameron című gyűjteményének mind a tíz napját egy-egy 14–15. századi olasz világi dal, ballata zárja. A 16. században, Boccaccio halála után másfél évszázaddal, amikor újra divatba jött az árkádiai táj és pásztoridill ábrázolása, a Decameron énekelt ballatái is előkerültek, számos neves zeneszerző megzenésítette ezeket. Claudio Monteverdi (1567–1643), akitől az egyik legkorábbi opera, az Orfeo is származik, képszerűen dolgozta fel a költeményt az 1603-ban megjelent ötszólamú madrigálban. A nevetés, éneklés, menekülés szavak, kifejezések láttató erővel szólalnak meg virtuóz kompozícióban.

„Io mi son giovinetta,
e rido e canto alla stagion novella”,
cantava la mia dolce pastorella,
quando subitamente a quel canto il cor mio
cantò, quasi augellin vago e ridente:
„Son giovinetto anch’io,
e rido e canto alla gentil e bella primavera
d’Amore che ne’ begli occhi tuoi fiorisce.”
Ed ella:
„Fuggi, se saggio sei (disse) l’ardore,
fuggi, ch’in questi rai
primavera per te non sarà mai.”

„Fiatalka vagyok
és nevetek, dalolok az új évszaknak” –
énekelte édes pásztorlánykám,
mikor hirtelen erre az énekre szívem dallal
így felelt, mint kósza nevető madárka:
„En is fiatalka vagyok,
nevetek, dalolok a szerelem bájos és szép
tavaszának, mely szép szememben virít.”
Mire ő:
„Menekülj, ha bölcs vagy – mondta –,
gyorsan, menekülj, mert ezekben a szemekben
számodra sosem lesz tavasz!”

JOHANNES BRAHMS: DARTHULAS GRABESGESANG, OP. 42, NO. 3

Johannes Brahms (1833–1897) kórusra írt három éneke (Drei Gesänge) viszonylag korai mű, 1860-ban keletkezett – ebből való az itt elhangzó tétel, a Darthula temetési éneke. A költemény a 3. században élt Ossian alkotása, Brahms legalábbis így jelölte meg a partitúrában, de a helyzet nem ilyen egyszerű. James MacPherson 1765-ben kiadott gyűjteményében olyan elbeszélő költeményeket és verstörödékeket adott közre, amelyek a skót fennsíkon gyűjtött írásos dokumentumokon és szájhagyomány által megőrzött szövegeken alapulnak. A skót irodalmár Ossian alkotásaiként jelölte meg ezeket a szövegeket, mondván, ő

csak fordította, rekonstruálta azokat gél nyelvből, ennek hitelességét azonban már kortársai is megkérdőjelezték. „Ossian művei” azonban Európa-szerte elterjedtek, számtalan fordítást, átdolgozást megértek, és óriási hatást tettek a korabeli irodalomra. Johann Gottfried Herder 1773-ben jelentette meg a maga átköltéseit, az ő verziójában találkozott Brahms a világszép lány, Darthula temetését érzékletesen leíró költeménnyel. A történet szerint egy zsarnok király szerelmes Darthulába, utóbbi azonban nem őt, hanem azt a királyfit szereti, aki két testvérrel együtt éppen e zsarnok király ellen harcol. A király túlerőben levő csapatai legyőzik a három testvér seregét, megölve a fiúkat is. Darthula ennek hallatán öngyilkos lesz (vagy a hír hallatán meghal – ez nem derül ki világosan a költeményből). Az eredeti angol versben a zsarnok király száz dalnoka siratja Darthulát, de Herder átköltésében valószínűleg a nép, férfiak és nők közösen temetik. Brahms csak a költemény végét zenésítette meg, így több olyan név is szerepel a szakaszban, amelyek jelentése csak az előző szakaszokból tudható, sejtethető. Kola (Colla): Darthula apja; Selma (Seláma): Darthula családjának vára, melyet víz vesz körül; Thrutil: Darthula családjának megalapítója; Erin: helységnév.

Mädchen von Kola, du schläfst!
Um dich schweigen die blauen Ströme Selmas.
Sie trauern um dich, den letzten Zweig
von Thrutils Stamm.

Colla leánya, alszol!
Körülötted hallgatnak Selama kék árjai (habjai).
Siratnak téged, Thrutil törzsének
utolsó ágát.

Wann erstehst du wieder in deiner Schöne?
Schönste der [Schönen] Mädchen in Erin,
du schläfst im Grabe langen Schlaf,
dein Morgenrot ist ferne.

Mikor kelsz új életre szépségedben?
Erin szépeinek legszebbike,
hosszú álmod alszol a sírban,
hajnalod messze van.

Nimmer, o nimmer kommt dir die Sonne
weckend an deine Ruhestätte: „Wach' auf!
Wach' auf, Darthula! Frühling ist draußen,
die Lüfte säuseln;
auf grünen Hügeln, holdseliges Mädchen,
weben die Blumen! Im Hain wallt sprießendes
Laub!”

Soha, ó, soha nem jó már a nap
nyughelyedre, ébreszgetve: „Kelj fel,
kelj fel, Darthula! Kinn tavasz van,
a szellő susog;
a zöld dombokon, bájos lányka,
elevenek a virágok! A ligetben kipattannak
a lombok rügyei!”

Auf immer, auf immer! So weiche denn, Sonne,
dem Mädchen von Kola! Sie schläft,
Nie ersteht sie wieder in ihrer Schöne!
Nie siehst du sie lieblich wandeln mehr

Örökre, örökre! Engedj hát, Nap,
Colla leányának! Alszik,
Soha nem kel új életre szépségében,
soha nem látod többé kedvesen andalogni.

OLIVIER MESSIAEN: 4. TÉTEL A CINQ RECHANTS SOROZATBÓL

Olivier Messiaen (1908–1992) életműve mindössze három *a cappella* kompozíciót tartalmaz, ezek egyike az 1948-ban komponált Cinq rechants sorozat. Az öt szerelmes dal a zeneszerző úgynevezett Trisztán-trilógiájába tartozik az ugyanebben az időben komponált Harawi ciklus és a Turangalila-szimfónia mellett. A tételek értelem és nonszensz határán álló szövegét is Messiaen írta képzeletbeli, saját megfogalmazása szerint pszeudo-hindu nyelven, a zenében a szavak hangzását, ritmikáját felerősítve. A dalok szerkezete a refrén-vers (rechant-couplet) váltakozásán alapul, amellyel a zeneszerző a 16. századi honfitárs, Claude Le Jeune Printemps (Tavasz) című sorozatához kapcsolódik.

Niokhamâ palalan(e)soukî
mon bouquet tout défait rayonne
Niokhamâ palalan(e)soukî
les volets roses Oha
amour amour du clair au sombre Oha.

Niokhamâ palalan(e)soukî
dült illatom ragyog
Niokhamâ palalan(e)soukî
rózsa-ablakszárnyak *Oha*
szerelem szerelem a világostól a sötétig *Oha*.

Roma tama tama tama
roma tama tama tama
ssouka rava kâli vâli
ssouka nahame(e) kassou

Roma tama tama tama
roma tama tama tama
ssouka rava kâli vâli
ssouka nahame(e) kassou

JACQUET DE MANTUA: DUM VASTOS ADRIAE FLUCTUS

Az Itáliában alkotott francia Jacquet da Mantova (1483–1559) különleges motettában állít emléket a nála egy generációval idősebb, a korban Vergiliushoz és Michelangelóhoz hasonlított zeneszerző-óriás Josquinnek. Az 1554-ben megjelent műben öt Josquin-motetta kezdetét idézi (Praeter rerum seriem, Stabat mater, Inviolata, Salve regina, Miserere), és szövi bele saját zenéjébe. A kompozícióból nem áll rendelkezésre modern kiadású kotta: a 16. századi szólamkönyvek digitális másolatát a milánói Verdi Konzervatórium könyvtárából rendeltük meg, abból írtuk össze a szólamokat.

Dum vastos Adriae fluctus,
rabiemque furentis gurgitis,
atque imis stagna agitatas vadis,
Scyllamque et rapidas Syrtes miratur
Iacchus monstraque non ullus cognita
temporibus,
candida pampinea redimitus tempora fronde,
haec cecinit prisco carmina docta sono:

Josquini antiquos, Musae, memoremus amores,
quorum iussa facit magna
regnator Olympi aeternam
prater seriem et moderamina rerum,
dum stabat mater miserans
natumque decoris inviolata
manens lacrimis plorabat
iniquo iudicio extinctum.
Salve, o sanctissima, salve regina,
et tu, summe Deus, miserere,
quotannis cui vitulo
et certis cumulabo altaria donis.

Dixerat. Argutae referebant omnia cannae,
Mincius et liquidis annuit
amnis aquis.

Miközben a dühöngő Adria
hullámain és mérgét, az örvényeiből és a
mélyéből feltörő vizeket,
Szküllát és a ragadozó Szürtészt csodálta
Bacchus, meg oly szörnyeket, amiket még egy
kor sem látott,
ragyogó halántékát szőlőlombokkal koszorúzva
ezt a mesteri dalt énekelte ősi hangon:

Josquin régi szerelmeire emlékezzünk, Múzsák,
amelyeket a hatalmas Olümposz kormányzója
parancsolt még a dolgok örök sorozata [a
Teremtés] és kormányzása előtt, miközben ott
állt a szánakozó anya, és a fiát illendő
könnyekkel várva, ő, a sértetlen siratta a
méltatlan ítéletben elpusztultat.
Üdvözlégy, ó legszentebb asszony,
üdvözlégy, királyné,
és te, legfőbb istenünk, irgalmazz,
te, akinek évente borjút és megszábot
ajándékokat halmozok az oltárára!”

– így szólt [Bacchus]. Mindezt visszhangozta a
susogó nád,
és helyeselte a tiszta vizű Mincius folyó.

GIOVANNI GABRIELI: EXAUDI DEUS

Giovanni Gabrieli (1554/1557–1612) a 16-17. századi Velence iskolateremtő mestere, aki a Szent Márk székesegyház zeneszerzőjeként lett világhírű. A lagúnák városának szolgálatában eltöltött majdnem három évtized alatt tökéletesítette a bazilika térbeli lehetőségeit kihasználó többkórusos technikát, amelyet tanulni Európa számos országából jöttek hozzá a később nevéssé lett zeneszerzők. Ez a műve három kórusra íródott ugyanannak az 55. zsoltárnak a szövegére, amelyet Kodály Zoltán a Psalmus hungaricusban zenésített meg. Gabrieli ünnepi hangzású, nagyszabású kompozíciója a Sacrae Symphoniae gyűjtemény második kötetében jelent meg a szerző halála után három évvel – az énekszólamokhoz valószínűleg hangszerek társultak. Bár műfaja motetta, motívumait, karaktereit, gesztusait a madrigálokra jellemző képszerű ábrázolás határozza meg, hangulatilag változatos módon, a verssorok érzelmi töltésétől függően.

Exaudi, Deus, orationem meam,
et ne despexeris deprecationem meam:
intende mihi, et exaudi me.
Contristatus sum in exercitatione mea,
et conturbatus sum a voce inimici,
et a tribulatione peccatoris.
Quoniam declinaverunt in me iniquitates,
et in ira molesti erant mihi.

Hallgasd meg Isten! az én imádságomat,
és ne vesd meg könyörgésemet;
figyelmezz rám, és hallgass meg engem.
Elszomorodtam az én küzdelmemben
és megháborodtam az ellenség szava
és a bűnös szorongatása miatt;
mert rosszakat hoznak rám,
és haraggal bánthanak engem. *(Káldi Gynla fordítása)*

JOSQUIN DES PREZ: PATER NOSTER – AVE MARIA

A zenetörténet Bach előtti időszakának egyik legnagyobb alakja az 1450 körül született, és 1521-ben elhunyt Josquin des Prez. Martin Luther így írt róla: „Josquin a hangok ura: a hangok azt teszik, amit ő akar, míg másoknál ez fordítva történik.” Pályája csúcsán Josquin a szülőhelyéhez közeli, a mai belga-francia határon fekvő Condé-sur-l'Escaut városába vonult vissza, és vásárolt magának házat az exkluzív helynek számító piactér szomszédságában. Itt végrendekezett úgy, hogy a háza eladásából befolyt összegből istentiszteleteket celebráljanak emlékére: halálának évfordulóin szólaltassák meg hatszólamú Pater nosterét és Ave Mariáját a háza falán található Szűz Mária-kép előtt.

Pater noster, qui es in caelis,
Sanctificetur nomen tuum,
Adveniat regnum tuum,
Fiat voluntas tua,
Sicut in caelo et in terra.
Panem nostrum quotidianum
da nobis hodie,
Et dimitte nobis debita nostra,
Sicut et nos dimittimus
debitoribus nostris.
Et ne nos inducas in tentationem,
Sed libera nos a malo.

Ave Maria, gratia plena, Dominus tecum,
benedicta tu in mulieribus, et benedictus fructus
ventris tui, Iesus.
Sancta Maria, Regina Caeli, dulcis et pia, o,
Mater Dei, ora pro nobis, peccatoribus, ut cum
electis te videamus.

Miatyánk, aki a mennyekben vagy,
Szenteltesd meg a Te neved,
Jöjjön el a Te országod,
Legyen meg a Te akaratod,
Amint a mennyben, úgy a földön is.
Mindennapi kenyerünket
add meg nekünk ma,
És bocsásd meg vétkeinket,
Miképpen mi is megbocsátunk
az ellenünk vétkezőknek,
És ne vígy minket kísértésbe,
De szabadíts meg a gonosztól.

Üdvözlégy, Mária, kegyelemmel teljes, az Úr van
teveled, áldott vagy te az asszonyok között, és
áldott a te méhednek gyümölcse, Jézus.
Szűz Mária, mennyek királynéja, kedves és
kegyes, ó, Istennek anyja, imádkozzál értünk,
bűnösökért, hogy a kiválasztottakkal láthassunk
téged.

LUCA MARENZIO: SOLO E PENSOSO

Luca Marenzio (1553 k. – 1599) a 16. században uralkodó világi műfaj, a madrigál egyik utolsó képviselője. Életének szűk ötven éve alatt körülbelül 500 madrigált komponált, a kor egyik legismertebb zeneszerzőjeként neves itáliai családok alkalmazták, és később még azt is megengedhette magának, hogy szabadúszóként éljen. Manierista madrigalistaként egyre messzebb merészkedett a műfaj kikristályosodott hagyományától és zenei nyelvezetétől, műveiben nemegyszer merész diszsonanciákkal, gyakori karakterváltásokkal ábrázolta a vers költői képeit, előkészítve az utat a zenés színház, az opera létrejöttéhez. Legizgalmasabb, drámai kontrasztokra épülő kései stílusa ötszólamú madrigáljainak utolsó, 1599-ben kiadott kilencedik kötetében bontakozik ki, ebből való ez a Petrarca-megzenésítés is.

Solo et pensoso i piú deserti campi
vo mesurando a passi tardi et lenti,
et gli occhi porto per fuggire intenti
ove vestigio human l'arena stampi.

Altro schermo non trovo che mi scampi
dal manifesto accorger de le genti,
perché negli atti d'alegrezza spenti
di fuor si legge com'io dentro avampi:

sì ch'io mi credo omai che monti et piagge
et fiumi et selve sappian di che tempre
sia la mia vita, ch'è celata altrui.

Magamban, lassan, gondolkodva járom
az elhagyott, a puszta, néma tájat,
s szemem vigyáz, hogy arra most ne járjak,
hol a homokban emberé a lábnyom.

Menekvésem csak ez; rejtőzni vágyom
az emberek elől, kik rámtalálnak,
mert arcom őrzi visszfényét a lángnak,
mely bennem ég, s jókedvem tűnni látom.

S már azt hiszem, csak a hegyek s a völgyek,
folyók és erdők érthetik meg éltem,
mert máshol mélyen rejtve van keserve.

Ma pur sí aspre vie né sí selvagge
cercar non so ch'Amor non venga sempre
ragionando con meco, et io co'llui.

De bármilyen vad s zord utakra törjek,
el nem hagy az Ámor, ő kíséri léptem
vitázva, kérdegetve és felelve.

(Szabolcsi Éva fordítása)

JOHANNES BRAHMS: MIR LÄCHELT KEIN FRÜHLING

Az alkotóművész is szeret játszani. Amit így hoz létre, annak tanulságait talán egy „komoly” műben is kamatoztatja, de az is lehet, hogy a „szellemi melléktermék” etűd magad. Ez a kánon is ilyen ujjgyakorlat, emellett persze a zeneszerző bámulatos szakmai tudását tükrözi. A lipcsei Musikalisches Wochenblatt 1881. április 28-i számában jelent meg, rejtvénykánonként, csak egyetlen sorban lejegyezve, J. B. monogrammal, ami játékosan Bachra is utalhat.) A megfejtés a következő: minden szólam félhanggal lejjebb lép be az előző szólamhoz képest, négy ütem eltéréssel. Az eredmény moduláló kánon, amelyben spirálszerűen egyre mélyebben szólal meg a téma.

Mir lächelt kein Frühling,
mir strahlt keine Sonne,
mir blüht keine Blume,
für mich ist alles dahin!

Rám nem mosolyog tavasz,
rám nem süt nap,
nekem nem nyílik virág,
számomra mindennek vége.

THOMAS TALLIS: O SACRUM CONVIVIUM

Ez a motetta Aquinói Szent Tamás szövegére készült, az utolsó vacsorának emléket állító Úrnapja ünnepére. Érdekessége, hogy eredetileg hangszeres fantáziának íródott az 1560-as években, és csak 1575-ben jelent meg latin szöveggel, jelentősen átdolgozott formában. (Szintén ebből az időből maradt fent egy angol nyelvű változata is *I call and cry* kezdettel.) A zenei szöveg egy lélegzetvétellel elénekelhető témák imitációjából alakul ki; minden szakaszban egy-egy téma fejlődik ki és ér el csúcspontot, majd az újabb szakaszban egy újabb témával történik ugyanez. A mű formája ABB, vagyis a második szakasz megismétlődik, ami az angol anthem jellegzetes formája.

O sacrum convivium!
in quo Christus sumitur:
recolitur memoria passionis ejus:
mens impletur gratia:
et futurae gloriae nobis pignus datur.

Ó, szent lakoma,
melyben Krisztust vesszük.
Szenvedéseinek emléke felelevenedik,
a lélek eltelik kegyelemmel,
és a jövő dicsőségének fogadalma megadatik.

JOHANNES BRAHMS: DEM DUNKELN SCHOß DER HEILGEN ERDE

A mottó tömörségű kórusdal, amely Schiller Dal a harangról című költeményének egy versszakára íródott, a zeneszerző halála után harminc évvel jelent meg nyomtatásban. Stílusa közel áll Brahms elégikus hangvételű, kórusra és zenekarra írott műveihez, például A sors dala című Hölderlin-megzenésítéshez, vagy a szintén Schiller soraira készült Nánie című kompozícióhoz.

Dem dunkeln Schoß der heiligen Erde
Vertrauen wir der Hände Tat,
Vertraut der Sämann seine Saat
Und hofft, daß sie entkeimen werde
Zum Segen, nach des Himmels Rat.
Noch köstlicheren Samen bergen
Wir trauernd in der Erde Schoß
Und hoffen, daß er aus den Särgen
Erbühen soll zu schönern Los.

Az áldott Föld sötét ölére
bízzuk kezünk munkáját;
a szántóvető is rá bízta magvait,
és reméli, hogy azok kicsíráznak
dicsőségére, az Ég segítségével.
De még becsebb magot
zárunk el sírva a Föld ölébe,
és reméljük, hogy a koporsókból
kivirágzik, legszebb sorsként.

A CAPELLA SILENTIUM TAGJAI:

Balla Boglárka
Balogh Máté Gergely
Csernyik Balázs Ferenc
Csipes Zoltán
Försönits András
Góbi Sándor
Karsa Ilona
Középesy László
Mészáros Mátyás
Nagy Melinda
Stippinger Anita
Szablics Karolin
Terray Boglárka
Művészeti vezető: Várkonyi Tamás

A CAPELLA SILENTIUM EGYKORI TAGJAIKÉNT KÖZREMŰKÖDTEK:

Bali Dániel
Iványi Márta
Murányi Eszter
Szabó Barna
Thurnay Viola
Tóth Annamária
Weiszburg Zsuzsanna

Köszönjük a Wesselényi utcai Baptista Imaház segítségét.

A CAPELLA SILENTIUM MŰSORAI (2009–2014):

Hattyúdalok

O lux et decus Hispaniae – Hispánia kincsei

Amerika hangja

Harangszó a tenger mélyéről – Johannes Brahms titokzatos világa

There is sweet music – európai körkép a századfordulóról

Hang, szó, kép – Luca Marenzio művei

À la française – Francia módra

A kánon művészete

Hommage à Josquin

„Stran'e diversa sorte” – Sokféle különös sors, sokféle különös zene

„Szerelemről dalolnék merészen...” – Petrarca-madrigálok a 16. és 20. századból

Romantikus reneszánsz – az egyházzene újjászületése a 19. században

Do, re, mi... – skálából lett remekművek

www.capellasilentium.hu